

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת קרח, תשס"ז
מספר 708מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אתם המיתם את עם ה'

פרשתנו היא חלק מ"סדרת חינוך" כואבת שעובר עם ישראל לאחר מתן תורה. הצהרת העם "נעשה ונשמע" (שמ' כד:ז) קיבלה שבחים רבים במסורת היהודית. בעת הצהרה זו לא היה ידוע עומס הדרישות האלוניות שעתיד להיות מונח על כתפי העם. את רצף החטאים והעונשים הפוקדים את בני ישראל מפרשת בהעלותך ("ויהי העם כמתאננים רע באזני ה'", במ' יא:א) ועד פרשת בלק ("ויחל העם לזנות אל בנות מואב", שם כה:א) אפשר לתלות בהליכה לקראת הלא נודע. הכישלונות המעשיים הבאים בעקבות מסירות הנפש הראשונית, שבעת מעמד הר סיני הייתה הצהרתית בלבד, אינם מפתיעים כלל. לא קל לפרוט למעשים את הבטחת "נעשה ונשמע" המילולית שניתנה בהתלהבות הראשונה.

בין החטאים המופיעים זה אחר זה בספר במדבר בולט חטא קורח ועדתו. חומרתו מתבטאת היטב בתגובתו של משה. אם בשאר החטאים משה מנסה לרכך את העונש ולגייס רחמי שמים, הרי כאן הוא דורש ענישה (טז:כט-ל):

אם כמות כל האדם ימתוך אלה... לא ה' שלחני. ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'. המשנה רואה במחלוקת קורח ועדתו אב-טיפוס למחלוקת "שאניה לשם שמים" (אבות ה:ז). בניסוח זה היא מביעה את אי הלגיטימיות שלה. מהתבוננות בפסוקים המתארים את השתלשלות המחלוקת הלא לגיטימית הזאת עולה שאותה תנועת מחאה נגד מנהיגותם של משה ואהרן שסחפה אחריה חלקים גדולים מהעם, לא הייתה עשויה מקשה אחת. זאת הייתה קואליציה רחבה למדיי המורכבת מכמה וכמה סיעות: א) קורח ושאר הלוויים הנלווים אליו; ב) דתן ואבירם; ג) און בן פלת; ד) מאתיים וחמישים "נשיאי עדה... אנשי שם" מקריבי הקטורת, איש איש ומניעיו. דווקא בגיוון האנשים החולקים על משה ואהרן הייתה טמונה הסכנה הגדולה למנהיגותם. קורח הצליח לאחד בקריאת התגר שלו אנשים רבים מחוגים רבים.

כאן אבקש לעמוד על עניין אחד שכמה מפרשים נתנו דעתם עליו והוא קשור למאורעות שקרו דווקא לאחר מפלת קורח: "וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם ה'" (יז:ו).

בקריאת הפסוק הזה פשוטו כמשמעו מפתיעה בעיקר התעוזה. זה עתה נהרגו קורח ועדתו לעיני כל העם בהתערבות אלונית גלויה, והעם ממשיך בשלו? ! התנהגות כזאת לא נראית סבירה. אף אם נניח שבני ישראל לא חזרו בתשובה בעקבות גזר הדין השמימי, הרי היו צפויים לפחד ולהירתע ולא להמשיך במרד! אולי בגלל תמיהה זו רבים מהמפרשים (בהם רשב"ם, רמב"ן, ספורנו ואברבנאל) רואים בתרעומת העם על משה ואהרן כפי שהיא מתבטאת כאן, משבר נקודתי בלבד ולא המשך הערעור הכולל על מנהיגותם. לפי מפרשים אלו אין מדובר כאן בביקורת על המתת קורח, דתן ואבירם. עתה אין העם חולק עוד לא על כהונת אהרן ולא על בחירת הלוויים (במקום הבכורות) אלא רק על המתתם של מאתיים וחמישים איש מקריבי הקטורת. הרמב"ן על אתר מנסה להבין את התרסת העם:

יאשימו אותם (את משה ואהרן) על שנתנו העצה הזאת להקטיר קטורת זרה לפני ה' מדעתם (= ביודעם) שהמקריבים אותה נשרפים. כי השם לא אמר למשה להקריב הקטורת הזאת, והוא (= משה) לא אמר לישראל בשם ה' לעשות כן, אם כן מעצמם נתנו העצה הזאת אשר מתו בה העם, והיו יכולין לתת אות ומופת אחר במטה או בזולתו.

רמב"ן שואל בשם העם מדוע לא הועמדו מקטירי הקטורת על טעותם בחריפות פחותה מגזר דין המוות שנגזר עליהם (בכוונה תחילה, על ידי המבחן שבו הועמדו ביזמת משה רבנו). הלא מן הכתוב משתמע שאותם אנשים "החטאים האלה בנפשם" לא היו רשעים כמו קורח. ולראיה – המחטות שלהם "קדשו" וזכו לשמש בהמשך "רַקְעֵי פָחִים צְפוּי לַמִּזְבֵּחַ" (במ' יז:ג). על פי כל האמור עד כה נראה שבעניין אותם מאתיים וחמישים איש, המכונים בפי המתריסים "עם ה'", טענת העם מוצדקת, על כל פנים מובנת: מדוע קיבלו גם הם עונש חמור כל כך?

את התשובה לשאלה זו אפשר למצוא בתורת הענישה של הרמב"ם. למרבה הפלא, הרמב"ם דן בענישה הראויה לעבריין דווקא בהקשר של טעמי מצוות: עונשי התורה שייכים לאחת מי"ד הקטגוריות שבהן הוא מקטלג את המצוות על פי טעמיהן. ענישה "נכונה" היא מצווה הנדרשת לתיקון החברה. בדיונו הכללי בענישה, שאינו קשור לעונשים המוגדרים בתורה בלבד, הרמב"ם מציין כמה גורמים הכרחיים שבהם יש להתחשב בענישת העבריין. והנה, במפתיע, הצדק במובן הצרופ של המושג הוא רק אחד מהם: הערכת "חומרת העברה" בקביעת העונש הראוי, המולידה את המידתיות החשובה כל כך לעשיית צדק ("מידה כנגד מידה"), אינה אלא אחד הקריטריונים בקביעת העונש! במורה הנבוכים הרמב"ם משרטט בקווים קצרים את מכלול השיקולים שעל השופט לשקול בקביעת העונש (מהדורת מ' שוורץ [ירושלים תשס"ג] ח"ג, פרק מא):

דע שגודל העונש וחומרת הכאבתו או קטנותו והקלות לשאת אותו הם בהתחשב בארבעה דברים. הראשון חומרת הפשע. כי המעשים שנוצר מהם קלקול גדול עונשם חמור, והמעשים שנוצר מהם קלקול פשוט ומועט עונשם קל. השני תדירות האירוע. כי יש למנוע בעונש חמור דבר הקורה לעתים תדירות יותר. ואילו עונש קל יספיק כדי למנוע דבר הקורה לעתים רחוקות מכיוון שהוא קורה לעתים רחוקות. השלישי הוא חומרת ההתפתות לדבר. כי מדבר שהאדם מתפתה לעשותו - או מפני שהתאוה מגרה אותו מאוד לעשותו, או מפני שהוא רגיל מאוד לעשותו, או מפני שקשה מאוד לא לעשותו - הוא לא יימנע אלא אם כן צפוי לו דבר חמור. הרביעי הוא הקלות לבצע את המעשה הזה בהיחבא ובסתר, באופן שאחרים לא ירגישו בו. להרתיע מזה ניתן רק בעונש כבד וחמור.

הקריטריון השני שהרמב"ם מונה – התדירות הסטטיסטית של פשע כלשהו, אינו קשור לחומרת העברה אלא למצב החברה. אם מעשה פסול מסוים מאיים להפוך לנורמה, הרי יש להרתיע ביתר שאת, לכן העונש חייב להיות חמור. על פי כלל זה בהחלט ייתכן שעבריין שעבר עברה מסוימת ייענש בעונש חמור יותר מזה של ה"קולגה" שלו שעבר אותה עברה בדיוק בעבר, כאשר העברה הייתה נדירה. על פי הרמב"ם, כאשר עברה נהפכת למכת מדינה, יש לבלום את התפשטותה באמצעי ענישה חריפים מאוד, למען יראו וייראו.

מכאן אפשר לומר שלמאתיים וחמישים האנשים מקריבי הקטורת לא היה מזל. חטאם היה הקש ששבר את גב הגמל. הוא בא לאחר חטאים רבים שעליהם למדנו קודם לכן. לכל החטאים הללו מכנה משותף אחד: ערעור על מנהיגותו של משה. ואף כי כוונתם של מקריבי הקטורת הייתה לשם שמים, הרי עונשם הכבד נגזר מהעיתוי האומלל. ייתכן שעונשם לא היה חמור כל כך אילו נעשה המעשה שלהם בזמן אחר ובנסיבות אחרות. העיתוי והנסיבות של המעשה עלולים היו לגרום קלקול שאינו ניתן לתיקון.

אם נכונה התובנה שביקשנו לדלות מהפרשה, נמצאנו למדים שהקב"ה בכבודו ובעצמו נתן גושפנקא למערכת שיפוטית המשלבת שיקולים נוספים על שיקולי הצדק. כך יש לנהוג על פי הרמב"ם גם עלי אדמות. בתגובה המשפטית על עברות שנעשו בזירה הציבורית יש להתחשב בהשפעתם על הציבור ולא רק בשיקולים של צדק פורטי. עשיית משפט אינה נוגעת לפרט היחיד בלבד ואינה מתבצעת בתנאי מעבדה סטריליים. גזר הדין חייב להביט לא רק אחורה על הנעשה אלא גם קדימה ולחתור לבלימת ההשפעות ההרסניות שמעשה פשע עלול להוליד. דווקא השפעתם הציבורית של המשרתים בקודש הנוקטים מעשה שבנסיבות אחרות יכול להיחשב טעות ולא פשע, המיטה עליהם את העונש החמור.

ד"ר מאיר סיידלר

המרכז ללימודי יסוד, בר-אילן

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname כאשר first-name ו last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.